

סקירת ספרים

המנהיג והתקשורת – דוד בן-גוריון והמאבק על המרחב הציבורי 1948-1963

רפי מן, תל אביב: עם עובד, 2012, 428 עמודים

יורם פרי*

בשנת 2013 מלאו עשרים שנה לתחילת העידן החדש של התקשורת הפוליטית בארץ, וישראל נכנסה, במושגיו של אומברטו אקו, לעידן הניאו-טלוויזיה. הייתה זו מהפכה כפולה שבאה לידי ביטוי עם הפעלת הערוץ השני, הטלוויזיה המסחרית, ועם עלייתו לשלטון של בנימין נתניהו, האיש שסימן ועדיין מסמל, יותר מכל מנהיג פוליטי אחר בארץ, את עידן ה-mediatised politics (Peri, 2004). מאז, גדל והתחנך בישראל דור שלם שבעיניו הייצוגים הטלוויזיוניים מבטאים את מהות הפעולה הפוליטית, צמח דור של מנהיגים הבוחרים את הדרך שבה ילכו לפי סקרי דעת הקהל, והלוגיקה של התקשורת היא המכתיבה את הלוגיקה של הפוליטיקה. לכן כה ראוי שלקראת שנת היובל הזו דווקא יצא לאור בארץ ספר המתאר עידן אחר, עולם אחר, מנהיגים אחרים וזיקה אחרת בין הפוליטיקה לבין התקשורת. זה בדיוק מה שעושה ספרו של רפי מן "המנהיג והתקשורת – דוד בן-גוריון והמאבק על המרחב הציבורי 1948-1963", העוסק בתקופה הראשונה שלאחר הקמת המדינה; ימים שבהם יצאו לאור כשני תריסר עיתוני בוקר מפלגתיים, ועצם הרעיון להנהיג טלוויזיה נתפס בעיני ראש הממשלה דאז דוד בן-גוריון פסול מיסודו.

ספרו של רפי מן הוא עיבוד של עבודת הדוקטור שכתב באוניברסיטת תל-אביב על סמך מחקר היסטוריוגרפי מעמיק, ממושך ומפורט. ואכן זהו ספר חשוב

* פרופ' יורם פרי (yper@umd.edu), המחזיק בקתדרה על שם קיי ללימודי ישראל באוניברסיטת מרילנד, הוא עורך כתב העת *Israel Studies Review*.

המעניין ביותר שפורסם עד כה. יש בספר גם ניתוחים מעניינים ומקוריים על בן-גוריון ועל התקופה, כמו הניתוח הביקורתי של הכישלון הקולוסלי של בן-גוריון ועמיתיו בהנהגת מפא"י בהתייחסותם לעולים החדשים ממדינות האיטלאם בראשית שנות החמישים או המחללים בהתייחסותם לעיבויי ישראל. אמנם מחילי המדיניות האלה פגעו במעמדה של מפא"י בקרב ציבורים גדולים אלה, אבל גם עיצבו את עמדותיהן הפוליטיות של שתי קבוצות אוכלוסייה אלה כלפי השלטון בפרט וכלפי המדינה בכלל.

בסיכומי של דבר זהו ספר חשוב, מלא וגדוש, עשיר ומרתק. מוכן מאליי ופוליטיקה של ישראל.

מחקר היסטורי ובכך שהחוקר המעיט דווקא למדי בהישענות על תאוריות רווחות בספרות המקצועית בתחום התקשורת. וטוב שעשה כך. אם בתחום הכללי אזכור חוקרים ותאוריות יכול להוסיף לידע של הקורא ההדויט, הרי שאזכור שכזה בעת טיפול ספציפי בתקשורת בישראל, התרומה שלו מתמעטת. כבר במבוא מזכיר מן את מודל "האחריות החברתית", שייחסו כספי ולימור למקרה הישראלי בספרם "המתווכים – אמצעי התקשורת בישראל, 1948-1990" (כספי ולימור, 1992). אמנם ספר זה היווה פריצת דרך בחקר ההיסטוריה של התקשורת בישראל, אולם מאז התקום המחקר התאודטי כברת דרך. השימוש שעשו כספי ולימור בנתחם את המקרה הישראלי כמקרה של "אחריות חברתית משולבת עם הדגם האודטורי" הוא היום מיושן. מן הראוי היה להשתמש בניתוח המעורב והמורכב בהרבה של דן האלין ופאלו מנציני, שניתחו מודלים דמוקרטיים שונים של יחסי פוליטיקה-תקשורת באירופה ובארצות הברית (Hallin & Manzini, 2004), ובמיוחד בספר הממשך של מחקרים, העוסק במודלים של משטרים דמוקרטיים מחוץ לאירופה (Hallin & Manzini, 2012).

היום ברור לנו שהמודל הדמוקרטי מורכב ובעיקר מגוון ביותר, והכלים האנליטיים שסיפקו שני חוקרים אלה, ובעקבותיהם קבוצת חוקרים שהרחיבה את המחקר מעבר לגבולות אירופה, מאפשרים כיום הבנה עמוקה יותר של יחסי תקשורת-חברה בכלל וחברה-פוליטיקה בפרט. במיוחד בתרבות דמוקרטיות. ראוי שכלים אנליטיים אלה יחליפו את הגישה הפשטנית, המשתמשת ב"מודל האודטוריטי". השימוש במושג זה אינו רלוונטי עוד לישראל, ולא משום שגם בתקופות שבהן שלטה מפא"י ביד רמה הייתה ישראל חברה רב-מפלגתית עם חירות חופשיות, עם ממשלה קואליציונית ועם עיתונות פלורליסטית; הפלורליזם הזה, ואף הביקורתיות כלפי הממשלה, לא המעיטו מאופייה של העיתונות כמגויסת לשירות האומה.

וחינוי לקריאה לכל מי שמבקש להכין את תולדות יחסי הפוליטיקה, במיוחד השלטון, והתקשורת בישראל. במבוא לספר מן מספר כי במחקרו ביקש להכין את המבניזמים שבהם הצליח בן-גוריון לשלוט במפלגתו ובחיים הפוליטיים בישראל – ובתוך כך בתקשורת – שלטון מוחלט, דימוי שהשתרר לא רק בזיכרון הקולקטיבי בארץ אלא גם בקרב חוקרי התקשורת הישראלית (עמ' 15). אבל בתום מחקר שנמשך קרוב לעשור הגיע מן למסקנה אחרת, והוא קובע ש"האיפיון הנפוץ של עיתונות 'מגויינת' או 'מתגייסת' חוטא למציאות [...] הוא נכון רק במידה מוגבלת [...] התייחסות התקשורת למשימות הממלכתיות היתה חלקית בלבד" (עמ' 309).

המסע שמן לוקח את הקורא אל השנים 1948-1963 מרתק. במרכז עומד כמובן "הזקן". במהלך 15 הפרקים המגובשים היטב הוא עוסק ביחסי בן-גוריון והעיתונות המפלגתית, זו של מפא"י וזו של המפלגות האחרות; הוא מתאר את יחסי בן-גוריון והעיתונות הפרטית; הוא מספר סיפור, המופר פחות, על הזיקה של בן-גוריון לעיתונות התקופתית: שבועונים, ירחונים ורבעונים; והוא מתאר את תולדותיהם של הרדיו, של קול ישראל ושל גלי צה"ל ואת התהליך הממושך שהביא להקמת הטלוויזיה.

מן אינו מסתפק בתקשורת בלבד אלא הוא כולל גם דיון ביחסי בן-גוריון והספרות, הסופרים והמו"לים. בפרקים אחרים הוא מטפל באירועי מבחן, מפרשת "אלטלנה" ועד פרישת לבון, שהביאה לירידתו של בן-גוריון מגדולתו, וכן בדרך שבה ניסה בן-גוריון לעקוף את המתווכים ולהגיע לציבור ישירות באמצעות נאומים וכתיבה, הרבה הרבה כתיבה.

פרקים אחרים מקדיש מן לטיפול בסוגיות יסוד תמטיות: הוא מנתח את המתח שנוצר בין העיתונות ובין הממשל במדינה דמוקרטית הנמצאת במלחמה או את המתח שבו מתפקדת העיתונות בתנאים של הקמת מדינה ובניית אומה או את הלכטים העמוקים של ראשי המדינה בין שיקולי אחריות לאומית ובין ערכים פרופסיונליים. בכל הנושאים האלה ניכר כי הכותב חרש היטב את שדה המחקר שלו, נבר בכל ארכיון אפשרי, ובראש ובראשונה בכתביו של בן-גוריון עצמו. הביוגרף של בן-גוריון שבתאי טבת העריך כי אילו נכרכו דפי היומן שכתב בן-גוריון כמעט בכל יום ויום, היה צורך ביותר מחמישים כרכים. אין פלא אפוא שבחשייו העיתונאיים הטובים ובכישוריו האקדמיים המחקריים הצליח רפי מן למצוא שם שלל רב.

בספר זה יש תוספות והרחבות לאירועים מוכרים (כמו פרישת קול העם או ועדת העורכים), ובחלק אחר יש גם עובדות, סיפורים ונתונים חדשים רבים שטרם התפרסמו בצורה מרוכזת ומעובדת. דוגמה אחת בלבד היא הפרק העוסק בהקמת – או נכון יותר באי-הקמת – הטלוויזיה. זהו הניתוח הנרחב, המפורט

אבל זוהי הערה שולית. טוב עשה מן שלא נפל בפח שבו נופלים חוקרים רבים המתקשים לרכך את עבודת הדוקטור שלהם בעת שהם מפרסמים אותה כספר. סייעה בידו העובדה שכעיתונאי מנוסה שעבר לחיים האקדמיים, יש לו למן יכולות כתיבה שאינן כה שגורות אצל רבים מעמיתיו החדשים. את הספר כמות שהוא יכולים לקרוא באותה מידה של הנאה הן הקורא המקצועי הן הקורא הלא מקצועי, ושניהם ילמדו ממנו רבות ויפיקו ממנו ידע ותובנה עמוקה על תקופה שחלפה, על מנהיגות שנעלמה ועל עולם תקשורת שלא ישוב עוד.

רשימת המקורות

כספי, ד' ולימור, י' (1992), המתווכים – אמצעי התקשורת בישראל, 1948-1990, תל אביב: עם עובד.

Hallin, C. D. & Manzini, P. (2004). *Comparing media systems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hallin, C. D. & Manzini, P. (Eds.) (2012). *Comparing media systems beyond the western world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Peri, Y. (2004). *Telepopulism: Media and politics in Israel*. Stanford: Stanford University Press.